

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΛΒ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΝΕΡΟΥ ΦΩΝΕΣ ΜΥΡΙΑΔΕΣ

Αχέροντας, το ποτάμι των μύθων

Καλαμάς, αρχαίοι οικισμοί στις εκβολές και στο ρου του ποταμού

Επιμέλεια: Γεώργιος Ρήγιος, Αρχαιολόγος-Αναπληρωτής Προϊστάμενος ΛΒ΄ ΕΠΚΑ

Κείμενα: Λάζου Θεοδώρα, Ιστορικός-Αρχαιολόγος

περιβάλλον
& πολιτισμός

Ηγουμενίτσα, 2010

Νερό, η πηγή των πολιτισμών

Στους μύθους όλων των λαών, το νερό αποτέλεσε στοιχείο έμπνευσης, καθώς η ισχύς που έδινε στις αρχαίες κοινωνίες, έκανε τους ανθρώπους να το θεοποιήσουν και να το λατρέψουν. Οι πηγές, τα ποτάμια, οι λίμνες, η θάλασσα αλλά και η βροχή προσωποποιήθηκαν στη μυθολογία.

Γύρω από τα **νερά της Μεσογείου** άκμασαν μερικοί από τους μεγαλύτερους πολιτισμούς. Στις ακτές της έζησαν και δημιούργησαν οι **Αρχαίοι Έλληνες**, οι **Φοίνικες**, οι **Αιγύπτιοι**, οι **Άραβες**, οι **Ρωμαίοι**.

Οι ποτάμιοι και θαλάσσιοι δρόμοι εξασφάλιζαν στις ανθρώπινες κοινωνίες όχι μόνο νερό για τις καλλιέργειες, αλλά κι έναν ασφαλή κι εύκολο δρόμο για τις μετακινήσεις, το εμπόριο, τις ανταλλαγές προϊόντων, αλλά και την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, των λαών, των πολιτισμών.

Η σημασία που έδιναν στο νερό αποτυπώνεται στη μυθολογία, στη φιλοσοφία, στη θρησκεία, στα ήθη και έθιμα των λαών. Άλλοτε εξυμνείται ως θεότητα και άλλοτε θεωρείται πηγή ζωής και ενέργειας, που χαρίζει δύναμη και καλή υγεία.

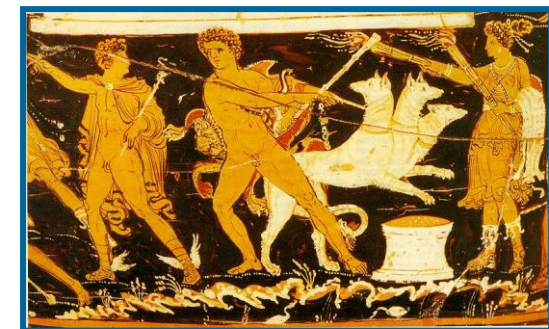
Αχέροντας, το ποτάμι των μύθων

ἔνθα μὲν εἰς Ἀχέροντα Πυριφλεγέθων
τε ρέων Κωκυτός θ' ὅς δὴ Στυγός ὕδατος
ἔστιν ἀπορρώξ
πέτρη τε ξύνεσις τε δῦω ποταμῶν ἐριδούπων
(**Ομήρου Οδύσσεια Κ. 513-515**)

Εκεί χύνονται στον Αχέροντα ο Πυριφλεγέθων και ο Κωκυτός, που όπως είναι γνωστό ξεκινάει από τα νερά της Στυγός και υπάρχει βράχος και η συμβολή των δύο πολύκροτων ποταμών γίνεται εκεί.

Άλλοτε γαλήνιο και άλλοτε απειλητικό, άλλοτε πηγή ζωής και άλλοτε πρόξενος δεινών, **το νερό των ποταμών** δεν ήταν δυνατόν να ξεφύγει από την αγαπημένη συνήθεια των Ελλήνων να **θεοποιούν** ό,τι δεν μπορούσαν να δαμάσουν και να ερμηνεύσουν. Από πολύ νωρίς, ήδη από τον κόσμο των ομηρικών επών, ο **ποταμός Αχέροντας** θα συνδέσει το όνομά του με το βασίλειο του **Άδη**. Φαίνεται ότι τα μυστηριώδη σπήλαια από τα οποία αναβλύζει το ποτάμι και η ροή του ανάμεσα από σκοτεινές χαράδρες και στενά περάσματα, έδωσαν στο ποτάμι ένα χθόνιο χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τις αρχαίες δοξασίες, στο βασίλειο του Άδη, που η αρχαία ελληνική μυθολογία θέλει την **είσοδό του** στη **Θεσπρωτία**, μέσα σε σκότος αιώνιο, κυλούν μελαγχολικά τα νερά τριών ποταμών: του **Αχέροντα**, του ποταμού των στεναγμών, του **Κωκυτού**, του ποταμού των θρήνων και των οδυρμών και του **Πυριφλεγέθοντος**, του φλέγοντος ποταμού.

Adolf Hirémy-Hirschl, 1898

Die Seelen des Acheron [Οι Ψυχές του Αχέροντα]
Österreichische Galerie [Αυστριακή Πινακοθήκη]

καθαρού από τους ιερείς του μαντείου, όλοι όσοι επιθυμούσαν να επικοινωνήσουν με τις ψυχές των νεκρών και να πάρουν διάφορες πληροφορίες, ενώ σύμφωνα με τον Όμηρο στο Νεκρομαντείο κατέφυγε και ο Οδυσσέας για να συναντήσει το νεκρό μάντη Τειρεσία και να του φανερώσει τα μελλούμενα. Μία άλλη μυθολογική αναφορά, που δικαιολογεί την ονομασία του ποταμού ως Μαυροπόταμου, συνδέει το ποτάμι με τον αγώνα του Δία εναντίον των Γιγάντων. Ο Αχέροντας, γιος της Γης, τιμωρήθηκε

από το Δία να κυλά κάτω από τη Γη, γιατί κατά τη γιγαντομαχία έδωσε στους Γίγαντες νερό να ξεδιψάσουν. Ο Δίας πάνω στο θυμό του μαύρισε και πίκρανε τα νερά του.

Με τον Αχέροντα συνδέεται και η χριστιανική παράδοση, σύμφωνα με την οποία ο Αϊ - Δονάτος σκότωσε το δράκο που μόλυνε το νερό του ποταμού και το έκανε θανατηφόρο.

Αρχαιότητες κατά μήκος του Αχέροντα

Ο σημερινός ομώνυμος Δήμος Αχέροντα, καταλαμβάνει το ανατολικό τμήμα της κοιλάδας του Κωκυτού, με φυσικά όρια προς τα ανατολικά τον ποταμό Αχέροντα και προς βόρεια τους ορεινούς όγκους της Παραμυθιάς.

Οι ψυχές των νεκρών, με οδηγό στο στερνό τους ταξίδι τον Ερμή Ψυχοπομπό, έφταναν στις όχθες του ποταμού Αχέροντα. Εκεί τις παρελάμβανε ο Χάροντας, ο πορθμέας του Άδη και τις μετέφερε στη λίμνη Αχερουσία, στη συμβολή των τριών ποταμών, όπου και η πύλη του βασιλείου του Άδη ή του Πλούτωνα, με αντίτιμο το νόμισμα που είχαν τοποθετήσει οι συγγενείς στο στόμα του νεκρού.

Το ποτάμι, όριο του κόσμου των ζωντανών από εκείνο των νεκρών, την ίδια στιγμή αποτελεί και τη μοναδική δίοδο επικοινωνίας των συγγενών με τις ψυχές των νεκρών. Για την εξασφάλιση της επικοινωνίας αυτής και για την αποκάλυψη απόκρυφων ή μελλόντων γεγονότων, που οι ψυχές είχαν την ικανότητα να προβλέψουν και να ειδοποιούν, ίδρυσαν οι Θεσπρωτοί τον 6ο

Η κάθοδος του Οδυσσέα στον Άδη

π.Χ., στη βορειοανατολική όχθη της Αχερουσίας λίμνης, το **Νεκρομαντείο της Εφύρας**, έναν από τους σημαντικότερους χώρους λατρείας των θεών του Κάτω Κόσμου και επικοινωνίας με τους νεκρούς. Εδώ κατέφευγαν, αφού πρώτα υποβάλλονταν σε διαδικασία

Το Νεκρομαντείο του Αχέροντα

Στους ιστορικούς χρόνους η περιοχή αποτελούσε τμήμα της αρχαίας Ελεάτιδας, της επικράτειας του φύλου των Ελεατών Θεσπρωτών, με πολιτικό κέντρο τον οχυρωμένο οικισμό της **αρχαίας Ελέας**, την πρώτη πρωτεύουσα της αρχαίας Θεσπρωτίας και έδρα του Κοινού των Θεσπρωτών από την ίδρυσή της - λίγο πριν τα μέσα του 4^{ου} π.Χ. αι.- μέχρι και τα τέλη του 4^{ου} π.Χ. αι.

Η ΒΑ πύλη του οικισμού της Ελέας

Στους πρόποδες των βουνών της Παραμυθιάς στα βόρεια, αλλά και στα χαμηλότερα βουνά που κλείνουν από νότια την κοιλάδα, παρατηρείται κατά τα τέλη του 4^{ου} και τις αρχές του 3^{ου} π.Χ. αι. μία ιδιαίτερα **μεγάλη πυκνότητα μικρών οχυρώσεων**. Σημαντικότερο από τα κάστρα που αναπτύσσονται ανατολικά της Ελέας -Ασφάκας, Γαρδικίου, Χόικας, Μανδρότοπου, Σκανδάλου- είναι το κάστρο του **Αγ. Δονάτου Ζερβοχωρίου**. Ο ομώνυμος ναός του προστάτη της Παραμυθιάς φαίνεται ότι χτίστηκε στη θέση ή κοντά σε ένα σημαντικό αρχαίο ιερό, αν κρίνουμε από τα εντοιχισμένα σε αυτόν αρχιτεκτονικά λείψανα.

Ταφικό μνημείο στα Μάρμαρα Ζερβοχωρίου

Η ανασκαφική έρευνα ενός νεκροταφείου του 4^{ου} π.Χ. αι. στο Γαρδίκι και άλλων μεμονωμένων τάφων

στο Σκάνδαλο και στο Τσαγγάρι θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας για τον τρόπο και τα έθιμα ταφής στο Θεσπρωτικό χώρο, ενώ η ανασκαφή ενός κτιρίου με λατρευτικό χαρακτήρα στον Αυλότοπο Σουλίου θα μας δώσει περισσότερες πληροφορίες για τις λατρευτικές πρακτικές και συνήθειες.

Η **κοιλάδα του Κωκυτού**, μία από τις πλουσιότερες στον ελλαδικό χώρο σε θέσεις και ευρήματα της Παλαιολιθικής περιόδου, αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους χώρους κατοίκησης του προϊστορικού ανθρώπου στη Θεσπρωτία. Η ελληνική μυθολογία θα συνδέσει τον Κωκυτό με την τοπογραφία του Άδη ως ποταμό των θρήνων των ζωντανών για τους νεκρούς συγγενείς τους, ενώ ο εντοπισμός δεξιά και αριστερά της κοίτης του ποταμού μεμονωμένων τάφων, όπως ο από παλιά γνωστός τάφος στο Προδρόμι, ταφικών περιβόλων και ταφικών μνημείων, όπως το υπαίθριο ταφικό ηρώο του 3^{ου} π.Χ. αι. στα **Μάρμαρα Ζερβοχωρίου**, επιβεβαιώνουν το χθόνιο χαρακτήρα του και υπογραμμίζουν για μία ακόμα φορά στο Θεσπρωτικό χώρο την επιλογή θέσεων για δημιουργία νεκροταφείων κοντά στις όχθες ποταμών.

Μέχρι πρόσφατα θεωρούσαμε ότι η κοιλάδα του Κωκυτού είχε χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά ως νεκρόπολη. Τα τελευταία █ χρόνια, με αφορμή τις εργασίες για το αρδευτικό και τον αναδασμό, εντοπίστηκαν, πλην των μεμονωμένων τάφων και ταφικών μνημείων, και τα θεμέλια κάποιων οικιών, αγροικιών και εργαστηριακών εγκαταστάσεων των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων.

*Η τρίκλιτη βασιλική στη
Γλυκή*

Σε αντίθεση με τη σχετικά πλούσια φιλολογική παράδοση για τη Θεσπρωτία στην αρχαιότητα, οι ιστορικές μαρτυρίες είναι περιορισμένες για την ίδια περιοχή κατά τους βυζαντινούς χρόνους.

Στη Γλυκή, στη δεξιά όχθη του Αχέροντα, στο σημείο που ο ποταμός αφήνοντας τη χαράδρα του Σουλίου μπαίνει στην πεδιάδα, τοποθετείται η γνωστή από τη φιλολογική παράδοση παλαιοχριστιανική πόλη της (Παλαιάς) Εύροιας.

Η πρωιμότερη -παλαιοχριστιανική- φάση της σωζόμενης **σε ερείπια τρίκλιτης βασιλικής**, ταυτίζεται με το μεγάλο ναό, τον οποίο, σύμφωνα με τις ιστορικές μαρτυρίες, έχτισε ο επίσκοπος της πόλης Δονάτος, με χορηγία του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Α΄ στα τέλη του 4ου αιώνα μ.Χ. Ο ναός φέρει τρίπλευρη αψίδα στα ανατολικά και μικρότερη ημικυκλική στα βόρεια, ενώ δύο σειρές κίωνων χωρίζουν το εσωτερικό και το νάρθηκα στα δυτικά σε τρία κλίτη

Στη θέση Παλιοκκλησί Ζερβοχωρίου, οι πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες έφεραν στο φως τα θεμέλια παλαιοχριστιανικής τρίκλιτης βασιλικής με ημικυκλική αψίδα στα ανατολικά, πλακόστρωτο νάρθηκα και βαπτιστήριο.

Οι καταστρεπτικές επιδρομές των διαφόρων γερμανικών και σλαβικών φύλων, από τον 4ο μ.Χ. αι. και εξής, είχαν σαν αποτέλεσμα την καταστροφή ολόκληρων πόλεων, την εκδίωξη πληθυσμών, την ανάγκη για τειχισμό των νέων πόλεων ή τη μετακίνησή τους σε περισσότερο φυσικά οχυρές θέσεις. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, την εποχή του Ιουστινιανού οι κάτοικοι της Εύροιας μεταφέρθηκαν σε άλλη περισσότερο οχυρή θέση.

Καλαμάς, αρχαίοι οικισμοί στις εκβολές και στο ρου του ποταμού

Ο **Καλαμάς**, ένα από τα ομορφότερα ποτάμια της πατρίδας μας, πηγάζει κοντά στον Παρακάλαμο Ιωαννίνων και διανύει μία ενδιαφέρουσα, από κάθε άποψη, διαδρομή πολλών δεκάδων χιλιομέτρων ανάμεσα από τα άγρια ηπειρωτικά βουνά, τα στενά φαράγγια και τις εύφορες κοιλάδες, προτού εκβάλει στο Ιόνιο Πέλαγος, λίγο νοτιότερα από τη Σαγιαδά Θεσπρωτίας.

Τα νερά του Καλαμά, του Θύαμη των αρχαίων, προσέλκυσαν από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον του ανθρώπου. Από την αρχαιότητα μέχρι και τα νεότερα χρόνια υπήρξε ένας σημαντικός υδάτινος δρόμος, ο οποίος εξασφάλιζε την επικοινωνία των παραλίων της Θεσπρωτίας με την ενδοχώρα της Ηπείρου και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μεταφορά ανθρώπων, αντικειμένων και ιδεών, καθώς αποτέλεσε σημαντική φυσική συγκοινωνιακή αρτηρία στο πέρασμά του ανάμεσα από τα βουνά. Το αρχαίο του όνομα **-Θύαμις-** πιθανόν προέρχεται από το ρήμα «θύω» και αναφέρεται στην ορμητική κίνηση του ποταμού ή κατά μία άλλη εκδοχή από τη λέξη «θυ(ι)α» που δηλώνει κάποιο είδος δέντρου

και μαρτυρεί την πυκνή βλάστηση γύρω από τον ποταμό. Αδιάψευστοι μάρτυρες της ανθρώπινης δραστηριότητας κατά μήκος της όχθης του ποταμού αποτελούν η **πληθώρα των προϊστορικών θέσεων**, οι πολυάριθμοι **τειχισμένοι οικισμοί** των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, τα λείψανα των **αρχαίων γεφυριών**, τα μεσαιωνικά και μεταγενέστερα **κάστρα** και, τέλος, τα σημαντικά **μοναστηριακά συγκροτήματα**, που σώθηκαν ως τις μέρες μας σε εξαιρετικής ομορφιάς και φυσικά οχυρές παρόχθιες περιοχές και σε θέσεις από όπου ελέγχονται οι ποτάμιες διαβάσεις και τα περάσματα. Τα **λίθινα εργαλεία** από διάφορες θέσεις, από την περιοχή των πηγών μέχρι και το δέλτα του ποταμού, αποτελούν μαρτυρίες της αρχαιότερης παρουσίας του προϊστορικού ανθρώπου στη βορειοδυτική αυτή περιοχή της Ηπείρου και χρονολογούνται στη Μέση (± 50.000 π.Χ.) και Νεότερη (35.000~9.000 π.Χ.) Παλαιολιθική Περίοδο. Ανθρώπινη εγκατάσταση έχει διαπιστωθεί και κατά τη Νεολιθική Περίοδο (9.000~2.800 π.Χ.), όταν ο προϊστορικός άνθρωπος ζώντας στις σπηλιές, όπως αυτή στην περιοχή της Σίδερης Θεσπρωτίας, στα βόρεια του Καλαμά, και σε παραποτάμιες περιοχές των εκβολών (Πύργος Ραγίου, Γιτάνη κ.τ.λ.), βάσιζε την επιβίωσή του στη συλλογή καρπών και την κτηνοτροφία. Από τις θέσεις αυτές προέρχονται κυρίως εργαλεία που χρησιμοποιούσε ο προϊστορικός άνθρωπος, για να εξασφαλίσει την τροφή του και για να αμυνθεί, καθώς οι όχθες του ποταμού ήταν ένα σημείο όπου μπορούσε να συλλέξει καρπούς, αλλά και να κυνηγήσει τα ζώα που έρχονταν να ξεδιψάσουν. Με την πάροδο των χρόνων το ποτάμι έγινε ουσιαστικό σημείο αναφοράς για τη Θεσπρωτία. Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν ότι στην Ήπειρο υπήρχαν μικρές αλλά εύφορες κοιλάδες, όπου ευδοκίμοσαν οπωροφόρα δέντρα.

Οι ίδιες κοιλάδες αποτελούσαν ιδανικά βοσκοτόπια για τα εξημερωμένα ζώα (αιγοπρόβατα, αγελάδες, άλογα, χοίρους), για την εκτροφή των οποίων ήταν ξακουστή η αρχαία Ήπειρος. Στα χαρακτηριστικά αυτά ανταποκρίνεται ακριβώς το τοπίο που δημιουργείται από το πέραςμα του ποταμού Καλαμά. Θα πρέπει λοιπόν να θεωρηθεί βέβαιη η συνεχής παρουσία θεσπρωτικών πληθυσμών γύρω από το ποτάμι, παρόλο που δεν υπάρχουν σαφείς αρχαιολογικές ενδείξεις που να χρονολογούνται πριν τα κλασικά χρόνια.

Καθ' όλη τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων ο Καλαμάς υπήρξε ένας σημαντικός υδάτινος δρόμος, όπως επιβεβαιώνουν τα λείψανα των αρχαίων γεφυριών και, κυρίως, οι πολυάριθμοι τειχισμένοι οικισμοί (Παρακάλαμος, Βροσίνα, Ραβενή, Πέντε Εκκλησιές κ.λ.π.), οι οποίοι χτίστηκαν σε άμεση γειτνίαση ή οπτική επαφή με αυτόν κατά την περίοδο των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Μερικοί από τους οικισμούς αυτούς υπήρξαν το κέντρο ή η έδρα κάποιου ηπειρωτικού έθνους, τα **αρχαία Γίτανα**, τα οποία από την ίδρυσή τους, τις τελευταίες δεκαετίες του 4ου αι. π.Χ. μέχρι και την καταστροφή τους το 167 π.Χ. από τους Ρωμαίους, υπήρξε το πολιτικό κέντρο του κοινού των Θεσπρωτών και πρωτεύουσα της αρχαίας Θεσπρωτίας ή και κάποιων γνωστών ηπειρωτικών φύλων, όπως λ.χ. η **αρχαία Φανοτή** (σημ. Ντόλιανη), έδρα του φύλου των Φανοτέων.

Στα χρόνια που ακολούθησαν τη ρωμαϊκή κατάκτηση, Ρωμαίοι γαιοκτήμονες εγκαθιδρύουν μεγάλες γεωργοκτηνοτροφικές μονάδες στις εύφορες περιοχές των εκβολών και του δέλτα του Καλαμά. Τα αρχαιολογικά δεδομένα από την περιοχή της Μαστιλίτσας, νότια της Σαγιάδας, αλλά και από τη Νέα Σελεύκεια και τον όρμο της Ηγουμενίτσας, στα νότια των παλαιών εκβολών του ποταμού, έρχονται να επιβεβαιώσουν τις σχετικές φιλολογικές μαρτυρίες: ρωμαϊκών χρόνων **αγροικία** στην παραθαλάσσια περιοχή των εκβολών κοντά στη **Μαστιλίτσα**, ρωμαϊκή αγροικία στο λόφο Τρουμπέ της Νέας Σελεύκειας, **ρωμαϊκή έπαυλη** με νεκρικό θάλαμο και μαρμάρινες ανάγλυφες σαρκοφάγους στη νότια πλευρά του κόλπου της Ηγουμενίτσας, πλούσια κτερισμένοι τάφοι στο χώρο ανέγερσης του Αρχαιολογικού Μουσείου και του Τ.Ε.Ι. Ηγουμενίτσας, οικισμός της ύστερης αρχαιότητας στο μυχό του κόλπου της σημερινής πρωτεύουσας του νομού Θεσπρωτίας κ.λ.π.

Η σπουδαιότητα του Καλαμά για τις ποτάμιες μεταφορές των μεταγενέστερων χρόνων διαπιστώνεται αφενός μεν από την ίδρυση νέων οχυρωμένων πόλεων, κάστρων και οικισμών, αφετέρου δε από το γεγονός ότι, δια μέσου του πλωτού σε βάθος αρκετών χιλιομέτρων από τη θάλασσα ποταμού, πλοιάρια των μεσαιωνικών και των μετέπειτα βενετσιάνικων χρόνων, φαίνεται ότι έφταναν τουλάχιστον μέχρι το ισχυρό βενετσιάνικο κάστρο στη «**Σκάλα Φιλιατών**» ή «**Σκάλα Ζωριάνου**», κτισμένο στη θέση του αρχαίου οικισμού.

Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης, και πιθανόν, λόγω αλλαγής της κοίτης του, ο Καλαμάς σταμάτησε να χρησιμοποιείται ως κύριος δρόμος και χαραχτηκαν δίπλα στις όχθες του μονοπάτια και καρόδρομοι, ενώ χτίστηκαν πολλά γεφύρια που ένωναν τις όχθες του. Τα ερείπια ενός τέτοιου γεφυριού της βυζαντινής περιόδου, το οποίο φαίνεται ότι γνώρισε πολλές οικοδομικές φάσεις, οι οποίες είναι δυνατό να αναχθούν μέχρι και τη ρωμαϊκή εποχή, σώζονται στην έξοδο του ποταμού από το στενό φαράγγι στην εύφορη κοιλάδα, κάτω από το χωριό Πέντε Εκκλησιές.

Γίτανα: η οργανωμένη πόλη

Ιδρύθηκαν στα 336/330 π.Χ. Αποτελέσαν τη δεύτερη κατά σειρά πρωτεύουσα της Θεσπρωτίας και έδρα του κοινού των Θεσπρωτών. Χτισμένη στην πλαγιά του βουνού της Βρυσέλλας, η πόλη ασκούσε τον έλεγχο των περασμάτων του ποταμού Καλαμά. Περιβαλλόταν από ισχυρά πολυγωνικά τείχη ενισχυμένα με πύργους, ενώ ένα δεύτερο εσωτερικό τείχος διαιρούσε τον οικισμό σε δύο μέρη. Οι κατοικίες οργανώνονταν σε οικοδομικά τετράγωνα που ορίζονταν από παράλληλους και κάθετους δρόμους, σύμφωνα με το υποδάμειο πολεοδομικό σύστημα. Οι κυριότεροι δρόμοι ήταν λιθόστρωτοι. Η δημόσια ζωή συγκεντρωνόταν στην Αγορά, το Πρυτανείο και το θέατρο.

Ντόλιανη: μία περίπτωση διαχρονικής κατοίκησης

Ο φυσικά οχυρός λόφος της Ντόλιανης, δίπλα στις όχθες του Καλαμά, κατοικήθηκε από την αρχαϊκή εποχή (7^{ος} αι. π.Χ.). Η αρχαία πόλη ιδρύθηκε τον 4^ο αι. π.Χ. Περιβαλλόταν από διπλό οχυρωματικό περίβολο με κατοικίες κατά μήκος ενός δικτύου δρόμων. Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση η θέση δεν εγκαταλείφθηκε λόγω της επικοινωνίας με το σημαντικό δρόμο Απολλωνίας-Νικόπολης. Η κατοίκηση συνεχίστηκε και κατά τη βυζαντινή και οθωμανική περίοδο, οπότε και δημιουργήθηκε ένας μικρός αγροτοκτηνοτροφικός οικισμός στη θέση της αρχαίας πόλης. Το όνομα Duljani-Ντόλιανη απαντάται πρώτη φορά σε οθωμανική απογραφή του 15^{ου} αι. μ.Χ.